

Vankulu Sosyal Arařtırmalar Dergisi/Vankulu Journal of Social Studies

e-ISSN: 2822 – 4000

Yıl / Year: 2024 - Sayı / Issue: 14

Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi ve Manisa'daki Vakfının Kurumsal Yapısı

Vankulu Mehmed Efendi Waqfiya and Institutional Structure of his Waqf in Manisa

Hasan Demirtaş

Dr., Vakıflar Genel Müdürlüğü

Orcid: 0000-0002-4223-5786

DOI: 10.55089/yyuvasad.1592946

hassandemirtas@gmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atf: Demirtaş, H. (2024), Vankulu Mehmed Efendi Waqfiya and Institutional Structure of his Waqf in Manisa, *Vankulu Journal of Social Studies*, 14, 39-52.

Demirtaş, H. (2024), Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi ve Manisa'daki Vakfının Kurumsal Yapısı *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, 39-52.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: November 28, 2024/28 Kasım 2024

Accepted/Kabul Tarihi: December 23, 2024/23 Aralık 2024

Published/Yayın Tarihi: December 31, 2024/ 31 Aralık 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Issue/Sayı: 14 Pages/Sayfa: 39-52.

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University / Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Hasan Demirtaş).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır/ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi ve Manisa'daki Vakfının Kurumsal Yapısı Vankulu Mehmed Efendi Waqfiya and Institutional Structure of his Waqf in Manisa

Öz

İslam hukuku, lügat ve edebiyat sahasında eserler vermiş Osmanlı âlimlerinden biri olan Vankulu Mehmed Efendi, 1575-1580 yılları arasında müftülük görevini ifa etmek üzere Manisa'da bulunduğu sırada çeşitli hayır işleri için vakıf kurmuştur. Manisa tarihi ve Vankulu Mehmed Efendi ile ilgili kimi çalışmalarda bu vakıf zikredilmekle birlikte vakıf hakkında müstakil bir çalışma yapılmamış, kurumsal yapısı ortaya konulmamıştır. Vankulu Mehmed Efendi'nin neşredilmemiş vakfiyesini odağına alan bu makalede, Arapçadan Türkçeye çevrilen vakfiye diplomatik açıdan analiz edilmiş ve belge içerik açısından incelenmiştir. Vakfiyeden elde edilen bilgilerin, Manisa Şer'iye Sicilleri'nden tespit edilen vakıfla ilgili belgelerle birlikte değerlendirildiği bu çalışma, vakfın kurumsal yapısını bütüncül bir yaklaşımla ele almayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vankulu Mehmed Efendi, Vakıf, Vakfiye, Vakıf Muhasebe, Manisa.

Abstract

Vankulu Mehmed Efendi, one of the Ottoman scholars who produced works in the fields of Islamic law, lexicography, and literature, established a waqf for various charitable works while he was in Manisa to fulfill his duty as mufti between 1575 and 1580. Although this waqf is mentioned in some studies on the history of Manisa and Vankulu Mehmed Efendi, no independent research has been conducted on the waqf, and its institutional structure has not been revealed. In this article, which focuses on the unpublished waqfiya of Vankulu Mehmed Efendi, The waqfiya, translated from Arabic to Turkish, is analyzed from a diplomatic perspective and examined in terms of its content. This study, in which the information obtained from the waqfiya is evaluated together with the documents related to the waqf identified from the Manisa Sharia Court Records, aims to provide a comprehensive analysis of the institutional structure of the foundation.

Keywords: Vankulu Mehmed Efendi, Waqf, Waqfiyya, Waqf Accounting, Manisa.

Giriş

Vankulu Mehmed Efendi'nin hayatı hakkında bilinenlerin çoğu, Taşköprizâde'nin *eş-Şekâiku'n-nu'mâniyye* adlı meşhur eserine Nev'îzâde Atâyî tarafından zeyl olarak yazılan ve 1634 yılında tamamlanan *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti 'ş-Şekâik'teki* aktarılan bilgilerden ibarettir. Vankulu Mehmed Efendi'nin eğitim hayatı ve ilmi kariyerine dair bilinen ilk verileri içeren bu bilgiler, daha sonra kaleme alınan kimi Osmanlı kroniklerine, biyografik eserlere ve güncel literatüre temel teşkil etmiştir. Nitekim bu çalışma kapsamında kullandığımız Kâtib Çelebi'nin *Fezleke* (Kâtib Çelebi, 1286; Aybicin, 2007; 2016), Nâimâ Mustafa Efendi'nin *Târih-i Nâimâ* (İpşirli, 2007), Mehmed Süreyya'nın *Sicilli-i Osmanî* (Mehmed Süreyya, 1311) ve Şemseddin Sâmî'nin *Kâmusü'l-a'lâm* (Şemseddin Sâmî, 1316) gibi kaynaklarda verilen malumatın neredeyse tamamının Atâyî'den aktarım olduğu müşahede edilmiştir.

Van'da doğmuş olması hasebiyle “Vanî” ve “Vankulu” gibi sıfatlarla şöhret bulan Mehmed Efendi, kendi yazmış olduğu eserlerde “Mehmed bin Mustafa el-Vanî” nisbesini kullanmıştır (Furat, 1986: 202). Devrinin şartlarına göre iyi bir eğitim aldığı, ilim ve irfan bakımından örnek bir şahsiyet olduğu anlaşılan Vankulu Mehmed Efendi, medrese tahsilinin ardından “Çivizâde Damadı” Hamid Efendi'nin (Kaçalın, 2012: 513) yanında mülâzemetini tamamlamıştır. Muhtelif medreselerde müderrisliklerinin ardından *kırklı medrese* müderrisi olan Vankulu Mehmed Efendi, 1563 yılı Temmuz/Ağustos ayında (Zilhicce 970) İstanbul Mahmud Paşa Medresesi'ne, 1564 sonları ile 1565 başlarında (Cemâziyelevvel 972) Hankah Medresesi'ne müderris atanmış ve burada 1566 senesi Ekim/Kasım (974 Rebîülâhir) ayına kadar görev yapmıştır. Yaklaşık iki yıl herhangi bir vazifede bulunmadığı anlaşılan Vankulu Mehmed Efendi, 1568 Eylül/Ekim'inde (Rebiülâhir 976) Atik Ali Paşa Medresesi müderrisliğine, 1571 Temmuz/Ağustos'unda (Rebiülevvel 979) Rodos müftülüğüne, 1573 Mayıs/Haziran'ında (Muharrem 981) Sahn-ı Seman Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. 1575 Şubat/Mart ayında (Zilkade 982) görevlendirildiği Manisa müftülüğünde yaklaşık 5 buçuk sene kaldıktan sonra 1580 Eylül/Ekim'inde (Şaban 988) Selanik kadılığına atanmıştır. 1581 Haziran/temmuz ayında (Cemâziyelevvel 989) önce naklen Amasya kadılığına tayin olunan Vankulu Mehmed Efendi, söz konusu görevi kabul etmemesinin ardından *mevleviyet* derecesi ile Kütahya'ya görevlendirilmiştir. 1583 sonu veyahut 1584 başlarında (Zilhicce 991) Kütahya'da kadılık görevinden azledilen Vankulu Mehmed Efendi günlük 80 akçe maaşla emekliye ayrılmıştır. 1588 Kasım/Aralık ayında (Muharrem 997) Yenişehir kadılığına ve ardından 1590 Temmuz/Ağustos ayında (Ramazan 998) Medine kadılığına atanan Vankulu Mehmed Efendi, Medine'de görev yaptığı esnada, 1592 yılının Nisan/Mayıs (Receb 1000) ayında vefat etmiştir. Fıkıh, lügat ve edebiyat alanında eserler veren Vankulu Mehmed Efendi'nin Cevherî'nin Arapça sözlüğünün Türkçe tercümesi olan *Tercüme-i Sîhâh-ı Cevherî* ve İmam Gazalî'nin *Kimyâ-i Saadet* adlı kitabının çevirisi olan *Tercüme-i Kimyâ-i Saadet*'i en önemli eserleri olarak gösterilebilir (Donuk, 2017, s. 925-926; Özcan, 1989, s. 316-317; Aybicin, 2007, s. 223; İpşirli, 2007, s. 53-54; Mehmed Süreyya, 1311, s. 130; 1996, s. 1024; Şemseddin Samî, 1316, s. 4678-4679).

Osmanlı biyografik eserleri ve kroniklerinde hakkında verilen bilgilerden de görüleceği üzere Vankulu Mehmed Efendi, diğer görevlerine nispetle Manisa müftülüğü görevinde daha uzun bir süre kalmış ve 1575-1580 seneleri arasında Manisa'da yaşamıştır. Kimi çalışmalarda O'nun Manisa'ya geliş tarihi olarak 1573 yılı verilmektedir. *Nâimâ Tarihi*'ne atıfla Manisa müftülüğüne atanma tarihini 1573'ün Mayıs ayı (Muharrem 981) olarak kabul eden Uluçay (1945), bu yılın Sultan III. Murad'ın Manisa'daki şehzadeliliğinin son yılına denk geliyor olmasından hareketle Vankulu Mehmed Efendi ile Şehzade Murad'ın mutlaka tanışmış olduklarını öne sürmüştür. Yazar, bu tanışıklık sebebiyle ilerleyen yıllarda Vankulu'nun Manisa'da yaptırdığı vakıf eserlere Sultan III. Murad'ın destek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Uluçay, 1945, s. 2; Civelek, 1998, s. 356). Oysa *Nâimâ Tarihi*'nde ve bu esere kaynaklık eden Kâtib Çelebi'nin *Fezleke*'sinde verilen Mayıs 1573 (Muharrem 981) tarihi Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa müftülüğüne değil Sahn-ı Semân Medresesi'ne atanma tarihidir. Söz konusu her iki eserde de Manisa müftülüğüne atanma tarihi belirtilmemiştir (Kâtib Çelebi, 1286, s. 5-6; Aybicin, 2007, s. 223; İpşirli, 2007, s. 53-54). Nitekim konu hakkında bilinen en eski kaynak olan Nev'îzâde Atâyî, gerek Vankulu, gerek Buharîzâde Ahmed Çelebi, gerekse Bozanzâde bahislerinde Manisa müftülüğüne atanma tarihini Şubat/Mart 1575 (Zilkade 982) olarak vermiştir. (Donuk, 2017, s. 925, 783, 747).

Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa'da bulunduğu dönem hakkında Uluçay (1945) ve Gökçen (1946) *Manisa Şer'îye Sicilleri*'nden hareketle ailesi ve vakıfları hakkında kısa fakat önemli bazı tespitlerde bulunmuşlardır. Uluçay, Manisa Şer'îye Sicilleri'ndeki muhtelif tarihli vakıf davaları ve 1609-1610 (h. 1018) tarihli vakıf muhasebe defterini kaynak olarak kullandığı çalışmasında Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa'nın Serâbâd mahallesinde bir mescit ve muallimhane ile Çapaçarıık mevkiinde bir cami yaptırdığı bilgisini vermiş, tarihsiz bir vakfiyesinin varlığından bahsetmiştir. Yazarın tespitine göre Vankulu Mehmed Efendi'nin Ayni Hatun adlı bir kızı ile vakıf mütevellisi olan Müderris Sinan Efendi isimli bir damadı bulunmaktadır (Uluçay, 1945, s. 2-4). Uluçay'ın ortaya koyduğu bu tespitler güncel literatürde yer alan ansiklopedik kaynaklarda (Furat, 1986; Kaçalın, 2002) yerini alırken Vankulu'nun edebi eserleri üzerine yapılan kimi incelemelerde "Uluçay tarafından Vankulu Mehmed Efendi'nin eşi ve çocukları üzerine tespitler yapıldığı" (Donuk, 2017, s. 17) ve "Talibi Mehmed adlı bir oğlu" olduğu şeklinde hatalı değerlendirmelere dönüşmüştür (Civelek, 1998, s. 355; Kaçalın, 2002, s. 513; Taşkesenlioğlu, 2016, s. 207). Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa'daki vakfı hakkında Gökçen (1946), 1630 (h. 1040) tarihli vakıf muhasebe defterinden hareketle vakfın gelir kaynaklarını ortaya koymuş ve hayrat yapılarının günümüze ulaşmadığı tespitinde bulunmuştur (Gökçen, 1946, s. 267-271).

Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa'da kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinin ele alındığı bu çalışma kapsamında Türkçe tercümesi yapılan vakfiyenin diplomatik bakımdan değerlendirmesi yapılmış, içeriği analiz edilmiştir. Vakfiye içeriğinden vakfın hayrat eserleri, gelirleri ve işletim sistemine ilişkin vakıf kurucusunun şartları ortaya konulmuş, bu verilere Manisa Şer'îye Sicilleri'ndeki muhtelif belgelerden elde edilen bilgiler ilave edilerek vakıf üzerine bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmeler yapılmıştır.

1. Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi

Tüzük niteliğinde olan ve vâkıfın kurmuş olduğu vakfının hizmet şartlarını belirleyen vakfiyeler, vakıf temalı çalışmalarda en önemli arşiv kaynaklardır. Vakfiyeler, vakıf kurucusunun kimliği, vakfedilen hayrat yapıların niteliği, vakfın gelir ve giderlerinin neler olacağı, vakıf görevlilerinin kimler olacağı ve hangi şartlarda görevlerini ifa edecekleri, vakıftan kimlerin hangi şartlarda faydalanacağı gibi vakfın işleyişine dair temel bilgilerin ayrıntılı bir şekilde kaydedildiği hukukî belgelerdir. Başka bir ifade ile vakfiyeler, vakıf kuran kişilerin kendi mülkiyetlerinde olan menkul ya da gayrimenkullerini, hür iradeleriyle insanların/toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere hayra tahsisinin ve bu tahsisin şartlarının yazılı hale getirilerek hukukî statüye bağlanmasıdır. Her bir vakfiye kendi özelinde farklı içeriklere sahip olmakla birlikte, genel itibarıyla vakfın kuruluş gayesini ve bu gayeye matuf vakfedilen mülkler ile vakfın yönetim şartlarını içermektedir. Her bir vakfiye kendine özgü içeriğine göre şekillenmekle beraber, bir vakfiyede bulunması gereken kısımların şunlar olduğu söylenebilir: vakfın tescil ve tasdik ibareleri, hamdele-salve/dua, vakıf kurucusunun tanıtımı, vakfedilen/mevkûf hayrat ve akarın (vakıf geliri) açıklanması, vakfın yönetim-denetim ve işletim şartlarının belirlenmesi, hukukî kuruluş hükümleri, dua-beddua, tarih ve şahitler (Kütükoğlu, 1994, s. 359-368; Yediyıldız, 2003, s. 4-8; Özgüdenli, 2012, s. 465-467; Yüksel, 2012, s. 467-469).

Vankulu Mehmed Efendi'nin müftülük vazifesi için bulunduğu Manisa şehrinde yaptırdığı hayrat eserler için vakıf kurduğu ve bu vakfa ait tarihsiz, Arapça bir vakfiyenin 1612-1614 (h. 1021-1022) senesine ait Manisa Şer'îye Sicili'ndeki varlığı bilinmektedir (Uluçay, 1945, s. 3).¹ Çalışmamız kapsamında yapılan arşiv taramalarında tespit edilen vakfiye şekil ve içerik bakımından incelenmiştir (Vakfiye için bkz.: Ek-1).

1.1. Vakfiyenin Fiziki Özellikleri

Vakfiye, 1612-1614 (h. 1021-1022) tarihli 45 numaralı Manisa Şer'îye Sicili'nin 40. sayfasına kaydedilmiştir (MŞS, d. 45, s. 40). Vakfiye metninin üstünde ayrı olarak üçgen formunda, "Merhûm u mebrûr dâric-i medâric-i Rabbihi'l-Gafûr Vankulu Mehmed Efendi'nin vakfiye-i ma'mûlün-bihâsının sûretidir" ifadesi yer almaktadır. İfadeden anlaşılacağı üzere vakfiye, 1592 yılında vefat ettiği bilinen

¹ Manisa Şer'îye Sicilleri üzerinde yaptığımız taramalar neticesinde söz konusu vakfiyenin 45 numaralı Manisa Şer'îye Sicili'nin 40. sayfasında olduğu tespit edilmiştir.

Vankulu Mehmed Efendi'nin ölümünden yaklaşık 20 sene sonra orijinal nüshasından suret çıkarılarak Şer'îye Sicil Defteri'ne kaydedilmiştir.

Vakfiye metni 19 satırdan oluşmakta olup Arapça olarak ve kırma sülüs hat ile kaleme alınmıştır. Vakfiyenin tarihi bulunmamaktadır. Vakfiyenin sonunda yine Arapça olarak yazılmış ketebe kaydında “Ketebehu ahkarü'l-verâ Mehmed bin Mustafa ufiye anhumâ” ifadesi yer almaktadır. Ketebe kaydının hemen altında “Şehide bi-zâlike” başlığı ile vakfiyenin kuruluşuna tanıklık eden şahitler (şuhûdü'l-hâl) için bir başlık açılmış fakat bu başlığın altına herhangi bir isim kaydedilmemiştir. Ketebe kaydının altında, şahitler başlığının sol üstünde “Mehmed Şerif” ismi yer almaktadır.

1.2. Vakfiyenin İçeriği

Dua: Vakfiyelerin girişinde, Allah'a hamd ve sena cümleleri, Hz. Peygamber'e salât ve selam ifadelerinin yanı sıra iyiliğin ve sadaka vermenin faziletlerinin anlatıldığı, vakıf kurmanın manevi motivasyon kaynağı olan ayet ve hadisler yer almaktadır. Vakıfın sosyal ve ekonomik statüsü ile kurulan vakfın hacmi dua kısmının uzunluğunu ya da kısalığını belirleyebilmektedir. Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi'nin giriş kısmı olan dua bölümü, Allah'a şükür ve övgü, İslam Peygamberi Hz. Muhammed'e saygı ifadeleriyle sınırlı tutularak “nimetlerinden dolayı Allah'a hamdolsun, peygamberlerin önderi olan peygamberimiz ile O'nun sahabelerine ve sevdiklerine selam olsun”² denilmiştir.

Vakıfın/Vakıf Kurucusunun Tanıtımı: Vakfiyelerde dua kısımlarından sonra “emmâ ba'd” ifadesiyle, vakfiyenin yazılış sebebi olan vakıf kurucusunun tanıtıldığı bölüm gelmektedir; bu bölümde vakıf kurucusunun adı, baba adı, nereli olduğu, mesleği, unvan ve lakapları yazılır. Vakfiyede dua kısmının ardından vakıf kurucusu Vankulu Mehmed Efendi tanıtılmış ve vakıf kurduğu ifade edilmiştir. “Allah'ın rahmetine muhtaç günahkâr kulu ve Manisa Müftüsü olan Mehmed bin Mustafa Allah'ın rızasını ve ecirlerini umarak mülklerini vakfetmiştir”³ ifadeleriyle vakıf kurucusunun Vankulu Mehmed Efendi olduğu ve Manisa'da müftülük yaptığı dönemde vakfını kurarak vakfiyesini tanzim etmiş olduğu açıkça belirtilmiştir. Vakfiyede Manisa Müftüsü Mehmed bin Mustafa ismiyle kurulan vakıf daha sonraki dönemlere ait arşiv belgelerinde “Vanî Mehmed Efendi Evkâfi/Vakfı”,⁴ ve “Vankulu Mehmed Efendi Vakfı/Evkâfi”⁵ olarak adlandırılmıştır.

Vakfedilen Mülkler/Mevkûf: Vakıf terminolojisinde mevkûf, vakıf kurucusunun mülkiyetinde olup vakıf kurucusu tarafından vakfedilen menkul ya da gayrimenkul mülkleri ifade etmektedir. Vakıf kurucusu tarafından vakfın amacını gerçekleştirmek üzere *hayrat* türü menkul ve gayrimenkuller ile yine vakfın amacına yönelik faaliyetlerin finansmanını sağlayacak *akar/gelir* türünden menkul ve gayrimenkuller vakfedilebilmektedir. Vankulu Mehmed Efendi'nin vakfettiği mülklerinin tamamı akar cinsinden olup vakfiyesine kaydettirdiği mevkufatı sırası ile şunlardır:

- Manisa'da Gürleye Nahiyesi'nde Çaysaçan olarak bilinen değirmen
- Gürleye Nahiyesi'nde Çapaçarık olarak bilinen yerde sınırları ahali arasında malum olan değirmenin yarım hissesi
- Manisa Hacı İlyas Mahallesi'nde 20 adet oda ve müstemilatı; bu odaların güneyi, batısı ve kuzeyi umumi yol ile çevrili olup doğusunda Tuzcu Mustafa mülkü bulunmaktadır
- Manisa Serâbâd Mahallesi'nde 1 adet ekmek fırını; fırının güneyinde, doğusunda ve kuzeyinde umumi yol, batısında sel yatağı/sel deresi (seylü'l-vâdî) yer almaktadır
- Manisa Serâbâd Mahallesi'ndeki fırının yakınlarındaki 2 adet mağaza; mağazalardan birisi Çavuş Çeşmesi olarak bilinen çeşmenin arkasında, diğeri ise aynı yerdeki mektebin alt katındadır.

² “el-Hamdu li'llâhi alâ ni'amâihi ve's-salâtu alâ seyyidînâ enbiyâihi ve alâ âlihi ve ashâbihi ve ahibbâihi” (MŞS, d. 45, s. 40).

³ “emmâ ba'du fe inne'l-abdü'l-fakirü'l-müznib el-muhtâcü ilâ rahmeti Rabbihi te'âlâ Mehmed bin Mustafa el-müftî bi-Mağnisa humiyet ani'l-kahti ve'l-be'sâi vakafe ve habese li-vechi'llâhi ve taleben li-merdâtihi” (MŞS, d. 45, s. 40).

⁴ MŞS, d. 12, s. 303; MŞS, d. 31, s. 44; MŞS, d. 32, s. 371; MŞS, d. 34, s. 220; MŞS, d. 162, s. 257-259; MŞS, d. 45, s. 62-65; MŞS, d. 63, s. 108; MŞS, d. 12, s. 278; MŞS, d. 12, s. 294.

⁵ MŞS, d. 46, s. 373; MŞS, d. 46, s. 68; MŞS, d. 55, s. 269; MŞS, d. 57, s. 157; MŞS, d. 68, s. 16; MŞS, d. 45, s. 99; MŞS, d. 42, s. 191, 188.

Vankulu Mehmed Efendi tarafından vakfedilen değirmenler, odalar, fırın ve mağazaların vakfa gelir getirmesi için kiralama (icâre), çift kiralama (icâreteyn) ve tamirat karşılığı kiralama gibi yöntemlerle işletilmekte olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Vakfiyede sayısı 20 adet olduğu belirtilen vakıf odalarının “Yahudi Odası/Yahudihâne” ismiyle kiraya verilmekte olduğu ve sayısının zaman içerisinde artarak 30’a ulaştığı, ayrıca cullâh⁶ odaları ve çuka/cuha odaları gibi dokumacılık sektöründe kira getirisi olan vakıf mülklerinin ilerleyen dönemlerde vakfa ilave edildiği görülmektedir.⁷

Vakıftan Faydalanacaklar (Meşrûtün-leh): Vakıf terminolojisinde “meşrûtün-leh” terimi, vakıf kurucusu tarafından vakıftan yararlanacak kişileri ifade için kullanılmaktadır. Vakfedilen şeylerden kimlerin, ne zaman, nasıl ve ne şekilde yararlanacağını vakıf kurucusu belirleyebilmekte, sınırlandırabilmektedir. Vankulu Mehmed Efendi, vakfettiği mallarından elde edilen vakıf gelirinin şu şekilde harcanılmasını vakıf şartı olarak vakfiyesine kaydettirmiştir:

- Serâbâd Mahallesi’ndeki mektepte *muallim* olan kişiye günlük 2 dirhem verilecek
- Aynı mektepte *muallim halifesi* olan kişiye günlük 1,5 dirhem verilecek
- Aynı yerde bulunan mescitteki öğle ve ikinci vakitlerinde *imam* olan kişiye 1 dirhem verilecek
- Mescitte öğle ve ikinci vakitlerinde *müezzin* olan kişiye 0,5 dirhem verilecek
- Mektepte muallim olan kişi aynı zamanda mescitte imamlık görevini üstlenecek
- Mektepte muallim halifesi olan kişi aynı zamanda mescitte müezzinlik görevini üstlenecek
- Pazartesi ve perşembe günleri ikinci namazından sonra İmam Gazali’nin *Kimya-yı Saadet* kitabının tercümesi olan *Tedbiru’l-iksîr* adındaki kitabını okuyan kişiye 2 dirhem verilecek
- Mescit ve mektebin mum ve hasırına yetecek kadar dirhem sarf edilecek
- Mevkufatın ve Serâbâd Mahallesi’ndeki çeşme ile şadırvanın bakım ve onarımı için günlük 1 dirhem verilecektir.

Vakfın Hayratı: Vakfiyede Vankulu Mehmed Efendi tarafından inşa ettirilerek vakfedilen bir hayrat eserden bahsedilmemiştir. Vakfiyede, Serâbâd Mahallesi’nde halihazırda var olan mescit, mektep (muallimhâne), çeşme ve şadırvan için görevlendirmeler ve tahsisatlar yapılmıştır. Serâbâd Mahallesi’ndeki mescit ve mektep için daha önceleri başka hayırseverler tarafından vakıflar kurulmuşsa da bu vakıfların işlevsiz hale gelmesi ile bu hayrat yapılar harap hale düşmüştür.⁸ Vankulu Mehmed Efendi, harap haldeki bu iki yapıyı tamir ettirilerek yeniden işlevsellik kazandırmış ve masraflarının karşılanması için vakıf kurmuştur. Zaman içerisinde Vankulu Mehmed Efendi’nin adıyla anılmaya başlayan mescit ve mektebin görevlilerinin atamaları vakıf mütevellisinin onayı ile yapılmış, ücretleri vakıf gelirlerinden ödenmiştir. Mescit için imam ve müezzin, mektep için muallim ve halife görevlendiren Vankulu Mehmed Efendi, kendisinin Türkçeye tercümesini yaptığı İmam Gazali’nin *Kimya-yı Saadet* kitabını mescitte Pazartesi ve perşembe günleri ikinci namazından sonra cemaate okuyan/aktaran bir kişi görevlendirmiştir.⁹

Vankulu Mehmed Efendi’nin vakfiyesinde zikredilmemekle birlikte vakfa ait muhasebe kayıtları ile muhtelif yazışma evraklarında Manisa’ya bağlı Emlak Nâhiyesi’nde Çapaçarıklı adlı yerde Vankulu Mehmed Efendi adıyla anılan bir camiden bahsedilmektedir. Vakfa ait 1609-1610, 1614 ve 1630 yılı muhasebe verilerine göre Çapaçarıklı Camii’nde günlük 1,5 akçe ücretli bir hatip ve 1 akçe ücretli bir müezzin görev yapmaktadır ve caminin mutelif tamirâtı için vakıftan harcamalar yapılmıştır (MŞS, 25, s. 63; MŞS, 45, s. 99; MŞS, d. 63, s. 108). Söz konusu muhasebe kayıtlarında vakıf isminin

⁶ Farsça “özen, dokuyan” anlamındaki *cûlâh* veya *cullâh* (جولاه، جلاله) kelimesi, Türkler arasında yaygın olarak çulha (bazan bozuk şekliyle çulfa) şeklinde söylenir. Bu adlandırma Osmanlılar’da genellikle pamuklu dokuyan dokumacılar kastedilmiştir (Emecen, 1993: 83).

⁷ Vakıf akarlarının değerlendirme şekilleri için bkz.: MŞS, d. 46, s. 373; MŞS, d. 46, s. 68; MŞS, d. 55, s. 269; MŞS, d. 57, s. 157; MŞS, d. 68, s. 16; MŞS, d. 45, s. 99; MŞS, d. 12, s. 303; MŞS, d. 31, s. 44; MŞS, d. 32, s. 371; MŞS, d. 34, s. 220; MŞS, d. 162, s. 257-259; MŞS, d. 45, s. 62-65; MŞS, d. 63, s. 108.

⁸ “Ve sâbika sâhib-i mescid üç bin akçe vakf idüb ve sâhib-i hayrât dört bin beş yüz akçe vakf idüb ki cümle yedi bin beş yüz olub mütevellî tasarrufunda zâyî’ olub sonradan mukırr olub iki bin beş yüz akçesi alınmış bâki beş bin akçesi mütevellî Ahi veled-i Ahi Yakub zimmetinde deyu mukayyed der Defter-i Atik “. Bkz. *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*, TTD. EV. 544, v. 6b.

⁹ Mescit ve mektep için bkz.: MŞS, 24, 4; MŞS, d. 45, s. 62-65; MŞS, d. 45, s. 99; MŞS d. 60, s. 60; MŞS, 42, s. 245; MŞS, 174, s. 3; MŞS, d. 63, s. 108;

Vânî Mehmed Efendi'nin Cami, Mescid ve Muallimhane Vakfı¹⁰ olarak adlandırılmış olması Çapaçarı Camisi'nin de vakfın hayratı arasında olduğunu göstermektedir. Çapaçarı Camii'ne 1616, 1624 ve 1639 yılında vakıf tarafından hatip, müezzin, kayyım ve nâzır atamaları yapılmıştır (MŞS, d. 38, s. 63; MŞS, d. 51, s. 197; MŞS, d. 77, s. 13). İncelemiş olduğumuz vakfiyede vakfın gelirleri arasında Çapaçarı mevkiinde bir değirmen sayılmış olmakla birlikte camiden hiç bahsedilmemiştir. Vankulu Mehmed Efendi'nin Çapaçarı Camii'ni kendisinin yaptırıp yaptırmadığı veya tıpkı Serâbâd Mahallesi Mescidi'nde olduğu gibi harap haldeki bir yapıyı tamir ettirip ettirmediği eldeki belgelerden anlaşılamamaktadır. Osmanlı vakıf uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, vakfa sonradan dahil edilen Çapaçarı Camii'nin vakfın muhasebe defterlerinde yerini alabilmesi için camiye de kapsayacak bir *zeyl vakfiye* tesis edilmesi, bir padişah emrinin veyahut bir mahkeme hüccetinin var olması gerekmektedir. Çalışmamız kapsamında böyle bir vesikaya tesadüf edilmemiştir.

Vakfın Yönetim ve Denetimi (Tevliyet ve Nezaret): Vakıfların idaresi, vakfiye şartlarına göre müteveli eliyle yürütülmektedir. Vakfın en yetkili yöneticisi pozisyonunda olan müteveli yine vakfiye ile tayin edilen nâzır marifetiyle denetlenebilmektedir. Vankulu Mehmed Efendi, kurmuş olduğu vakfın vakfiyesinde belirlemiş olduğu tüm şartları değiştirme veya düzenleme (tebdil ve tağyir) yetkisinin hayatta olduğu sürece kendisinde olduğunu vakfiyesinde belirtmiştir. Bu doğrultuda Vankulu Mehmed Efendi'nin yaşadığı süre içerisinde kendi vakfının en üst yöneticisi olduğunu söylemek mümkündür. Diğer taraftan Vankulu Mehmed Efendi, vakfiyesinde, kurduğu vakfına, Manisa'da mütevellilik yapan kişiler (mütevelliyü'l-beldeti'l-mezbûre) arasında dindarlığı ve istikametiyle en meşhur olan kişinin müteveli olmasını şart koşturmuştur. Vakfiyede müteveli ücreti vakıf gelirinin 1/10'u olarak belirlenmiştir.

Vankulu Mehmed Efendi Vakfı'nın arşiv belgelerine yansıyan ilk mütevellisi Rastığı-zâde Mehmed Çelebi'dir. 1596 yılı öncesi göreve gelmiş olan bu kişi hakkında Vankulu Mehmed Efendi'nin kızı Aynî Hâtûn tarafından yolsuzluk davası açılmıştır. Görülen dava neticesinde adı geçen müteveli görevden alınmış ve yerine Aynî Hatun'un kocası Müderris Sinan Efendi atanmıştır (MŞS, d. 12, s. 278, 294). Bu tarihten itibaren mütevelliliğe Vankulu Mehmed Efendi'nin soyundan gelen kişilerin atanmasına dair bir eğilim olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır. Aynî Hatun'un kocası Müderris Sinan'dan sonra 1614 yılında vakfa "evlâdiyet üzere" müteveli olan Mustafa Çelebi, Aynî Hatun ile Müderris Sinan'ın çocuğudur.¹¹ Mustafa Çelebi'den sonra mütevelliliğe oğlu Sefer Çelebi geçmiştir.¹² Vankulu Mehmed Efendi Vakfı'nın 18. yüzyıldaki ekonomik durumunu gösteren 30 civarında vakıf muhasebe kaydında vakıf kurucusunun soyundan gelip gelmediği tespit edilemeyen Abdurrahman, Mehmed, Hacı/Molla Halil, Molla Mehmed, Kınıklızâde Hasan Ağa ve Mehmed Efendi isimli şahısların müteveli olarak isimleri geçmektedir. Vakıfta mütevelliler adına vekaleten vakfi yöneticilik yapan müteveli kaymakamlarının da görev aldıkları görülmektedir.¹³

Gelir (Galle) Fazlasının Tasarrufu: Vakfiyelerde vakfın hayır şartlarının yerine getirilmesinden sonra arta kalan vakfın gelirinin (galle) nasıl tasarruf edileceği vakıf kurucusu tarafından belirlenmektedir. Vakıf kurucuları gelir fazlasının tasarrufunu yaşadığı sürece kendi uhdesine alabileceği gibi, vakfın mütevellisine, kendi soyundan gelen çocuklarına (vakıf evlatlarına), yakın akrabalarına veyahut öncelikli olarak vakıf hayratlarının gerekli bakım ve onarımına sarf edilmesi gibi farklı cihetlerde tasarruf edilmesini vakıf şartı haline getirebilmektedirler. Vankulu Mehmed Efendi, vakıf şartları gereği personel maaşlarının ödenmesinin ve gerekli bakım-onarım masraflarının karşılanmasından sonra geriye kalan gelir fazlasının kendi soyundan gelen evlatlarına verilmesini vakıf şartı haline getirmiştir. Vakfın gelir fazlasının evlatlar arasında dağılımında öncelik erkek evlatlara ve onların soyundan gelen erkek evlatlara verilmiştir. Şayet erkek evladın nesli kesilirse vakfın gelir fazlası

¹⁰ Evkâf-ı Cami'-i Şerif ve Mescid-i Münif ve Mu'allimhâne-i Merhûm Mehmed el-Vânî Efendi.

¹¹ 1619 ve 1626 tarihli belgelerde müteveli Mustafa Çelebi'nin babası olarak Tâlibî Efendi görünmektedir. Uluçay (1945: 2-3) "Talibi Mehmed" adlı ve Vankulu ailesiyle sıkı ilişkileri olan "kuzâtdan biri" şeklinde takdim ettiği bu kişinin kimliğini tespit edememiştir. Kanaatimizce bu kişi, Vankulu Mehmed Efendi'nin kızı Aynî Hatun'un kocası Müderris Sinan Efendi'dir ve ilmiye sınıfından olan bu kişi için "Talibi" sıfatı kullanılmış olmalıdır.

¹² Vakıfla ilgili Manisa mahkemesinde 19 Ocak 1633 tarihli davada vakfın mütevellisi Sefer Çelebi bin Mustafa'dır. Bkz. MŞS, d. 68, s. 16.

¹³ Müteveli atamalarına örnek için bkz.: MŞS, d. 12, s. 278, 294, 303; MŞS, d. 42, s. 191, 188; MŞS, d. 45, s. 62-65; MŞS, d. 45, s. 99. MŞS, d. 57, s. 157; MŞS, d. 68, s. 16.

Vankulu Mehmed Efendi'nin kız evlatlarına, daha sonra ise kız evlatların çocukları arasında İslam miras hukukuna göre paylaştırılacaktır.

Çalışma kapsamında yapılan arşiv taramalarında Vankulu Mehmed Efendi'nin erkek evladına tesadüf edilmemiştir. Vankulu'nun, vakfiyesinde gelir fazlasını öncelikle erkek evlatlarına ve onların evlatlarına bırakması, vakfiyenin yazıldığı esnada bir veya birden fazla erkek evladının varlığına işaret etmektedir. Manisa Şer'îye Mahkemesi'ndeki 9 Aralık 1596 (18 Rebiülahir 1005) tarihli bir hüccetten Vankulu Mehmed Efendi'nin kızı Ayni Hatun'un, vakıftan alması gereken gelir fazlasının kendine verilmediği gerekçesiyle dönemin mütevellisi Rastığı-zâde Mehmed Çelebi'den şikâyetçi olduğunu öğrenmekteyiz. Görülen dava neticesinde mütevellî, vakıf muhasebesini usulüne uygun tutmadığından kusurlu bulunarak görevden alınmış ve yerine Aynî Hatun'un talebi doğrultusunda kocası Müderris Sinan Efendi vakfa mütevellî olarak atanmıştır (MŞS, d. 12, s. 278). Vakfiyedeki gelir fazlasına sahip olma sıralamasından hareketle 1596 yılı itibarıyla, Vankulu Mehmed Efendi'nin yaşayan erkek evladı veya erkek evladının neslinden gelen bir erkek çocuğun bulunmadığını ve bu sebeple vakıf gelir fazlasına sahip olma hakkının Vankulu Mehmed Efendi'nin kızı Ayni Hatun'a geçtiğini söylemek mümkündür.

Vakfın Kuruluşu ve Tescili: Osmanlı vakıf hukuku uygulamalarında Hanefî mezhebinin vakıfla ilgili hükümleri esas alınmış ve bu hükümler vakfiye metinlerinde yerini almıştır. Hanefî fihminin kurucusu İmam Ebû Hanîfe ile öğrencileri olan İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf'un vakfın kuruluşu, vakıftan rücû, vakfın sıhhat ve lüzumu gibi meselelerdeki farklı görüşleri vakfiye metinlerine yansıtılmıştır. Mahkemede hâkimler, vakıf kurucusu, tescil mütevellisi ve şahitler huzurunda bu görüşler doğrultusunda hüküm vererek vakıfların kuruluşunu resmi olarak gerçekleştirmişlerdir. Vakfiye terminolojisinde “teslim-tesellüm” olarak ifade edilen bu kısım Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi'nde yer almamış, bunun yerine vakıf kurucusunun vakfiye içerisinde sayılan mülklerini satılamaz, hibe edilemez ve miras bırakılamaz bir şekilde vakfetmesiyle sahih bir vakıf kurulduğu ifade edilerek Bakara Sûresi'nin 181. ayeti¹⁴ ile vakfiye metni tamamlanmıştır.

Ketebe Kaydı ve Şahitler: Vakfiyeyi, vakıf kurucusu Vankulu Mehmed Efendi bizzat kendisi kaleme almıştır ve ketebe kaydına kendi adını “yaratılmışların en değersiz/itibarsız Mustafa oğlu Mehmed”¹⁵ şeklinde alçak gönüllü bir tavırla kaydetmiştir. Bu kaydın hemen devamında yer alan “Mehmed Şerîf” ismi ketebe kaydının devamı kabul edilirse, bu kişinin zaten istinsah nüsha olduğu belirtilen vakfiye nüshasını aslından kopya eden müstensih olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan “Mehmed Şerîf” ismi şahitler kısmının devamı kabul edilirse bu kişiyi vakfın kuruluşuna şahitlik eden kişi olarak yorumlamak mümkündür (MŞS, d. 45, s. 40).

1.3. Vakfiyenin Tarihlendirilmesi

Vakfiyelerin sonunda vakfın ne zaman kurulduğunu veyahut vakfiyenin ne zaman kaleme alındığını gösteren tarih kaydı bulunmaktadır. Bu tarihler genel itibarıyla gün, ay ve yıl belirtilerek kaydedilebildiği gibi sadece ay ve yılın zikredilmesi şeklinde de olabilmektedir. Makale konusu vakfiyede herhangi bir tarih kaydı bulunmamaktadır. Vakfiyede vakıf kurucusunun “Manisa Müftüsü” olarak takdim edilmesi ve ketebe kaydında isminin kayıtlı olması vakfiyenin bizzat Vankulu Mehmed Efendi tarafından Manisa müftülüğü zamanında kaleme alındığını göstermektedir. Bu ilk veriler ışığında vakfın kuruluş tarihimi Müftü Mehmed Efendi'nin Manisa'ya geliş ve Manisa'dan ayrılış tarihleri olan 1575 Şubat-Mart'ı ile 1580 Eylül-Ekim'i arasındaki zaman dilimiyle sınırlandırmak gerekmektedir.

Diğer taraftan 11 Numaralı Manisa Şer'îye Sicili'nde 11 Haziran 1577 (24 Rebiülevvel 985) tarihiyle kayıtlı bir hüküm, vakfın kuruluş tarihi hakkında yeni bir tarih aralığı çıkarımı yapmamızı sağlayacak bilgiler sunmaktadır. Sultan III. Murad tarafından Saruhan Mukataa müfettişi ve Manisa kadısına hitaben gönderilen fermanın öğrendiğimize göre, Manisa'nın Serâbâd Mahallesi'ndeki muallimhane için kurulmuş olan para vakıflarının mütevellisinin vakfi zarara uğratması sebebiyle muallimhane uzun süredir eğitim-öğretim hizmeti veremez haldedir. Bu tarihlerde Manisa müftüsü olan

¹⁴ “Femen beddelehu ba'de mâ semî'ahu fe-innema ismuhu ale'l-lezîne yübeddilûnehu innellâhe semî'un alim” (Bakara Suresi, 181).

¹⁵ “Ketebehu ahkarü'l-verâ Mehmed bin Mustafa, ufiye anhumâ” (MŞS, d. 45, s. 40).

Vankulu Mehmed Efendi¹⁶ Serâbâd Mahallesi'ndeki çocukların eğitim-öğretimden mahrumiyetini gidermek üzere muallimhaneyi tamir ettirmiş ve muallimhane için Manisa Gürleye'deki Susaçan Değirmeni'ni vakfetmiştir. Fakat söz konusu değirmenin vakfedilmeden önce mîrî statüsünde iltizama verilmiş olması değirmen gelirinin mültezime mi yoksa muallimhane vakfına mı verileceği meselesini doğurmuştur. Manisa kadısının durumu payitahta arzı üzerine cevaben gelen 24 Haziran 1577 (7 Rebiülahir 1005) tarihli hükümde, vakfedilen değirmenin gelirinin iltizam süresi bitene kadar mültezime, iltizam süresi bittikten sonra muallimhane vakfına verilmesi emredilmiş ve böylelikle mesele çözüme kavuşmuştur (MŞS, d. 11, s. 355).

Manisa kadısının bahse konu arzında Manisa müftüsü tarafından Serâbâd Mahallesi'ndeki muallimhâneye vakfedildiğini bildirdiği Gürleye'deki *Susaçan* adlı değirmen ile o tarihlerde Manisa müftüsü olan Vankulu Mehmed Efendi'nin tarihsiz vakfiyesinin gelirleri arasında gösterilen Gürleye'deki *Çaysaçan* değirmeninin aynı değirmen olduğu anlaşılmaktadır. Şu hâlde Vankulu Mehmed Efendi'nin vakfiyesinin tarihinin Manisa kadısının 11 Haziran 1577 tarihli arzından öncesi olduğu muhakkaktır. Dahası vakfedilen değirmenin daha önce mîrî statüdeyken sonradan Vankulu Mehmed Efendi tarafından muallimhâne vakfına gelir kaydedilmiş olması da vakfiye tarihini biraz daha erkene alınabileceğine işaret etmektedir. Zira bu statü değişikliğinin yapılabilmesi için bir dizi yazışmanın yapılmış olması gerekliliğini gündeme getirmektedir. Bu durumda, Gürleye'deki mîrî statüdeki *Çaysaçan/Susaçan* adlı değirmenin, öncelikle kamu yararı gözetilerek dönemin padişahı Sultan III. Murad tarafından temliknâme verilmek suretiyle Manisa müftüsü Vankulu Mehmed Efendi'nin mülkü haline getirilmesi ve ardından Vankulu Mehmed Efendi tarafından vakfedilmiş olması gerekmektedir. Vakfedilen değirmenin statü değişikliği süreci de göz önünde bulundurulduğunda vakfın kuruluş tarihi 1577 yılı başlarına kadar çekilebilmektedir. Bu veriler ışığında vakfiye tarihini Vankulu'nun Manisa müftülüğüne atanma tarihi olan 1575 Şubat/Mart'ı ile 1577 yılının ilk yarısı arasındaki zaman dilimiyle sınırlamak mümkündür.

Vakfiyenin tarihlendirilmesine veri sağlayan bir başka arşiv kaynağı ise 1575-1577 yılları arasında tutulan *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan* adlı vakıf tahrir defteridir. Defter, Sultan III. Murad döneminde, muhtemelen 1575-76 yıllarında hazırlanmış ve 1577 yılında Saray'a sunulmuştur (Erdoğan ve Bıyık, 2014, s. 1). Söz konusu vakıf tahrir defterinde Serâbâd Mahallesi Mescidi¹⁷ için kurulan para vakıflarının zayi olması nedeniyle vakfın harap durumda oluşu¹⁸ ve Manisa'daki vakıflar arasında Vankulu Mehmed Efendi Vakfı'nın kaydedilmeyişi tahrir defterinin tutulduğu tarih itibarıyla vakfın henüz kurulmadığını göstermektedir. Dolayısıyla vakfiyenin tarihlendirilmesinde 1575 ve 1576 yıllarının kullanımını ihtimal dışı kılmaktadır. Sonuç olarak vakfın kuruluş ve vakfiyenin kaleme alınış tarihinin 1577 yılının Ocak-Mayıs ayları arası olduğunu söylemek makul görünmektedir.

Sonuç

Vankulu Mehmed Efendi'nin Manisa 45 numaralı Şer'îye Sicili'nde kayıtlı tarihsiz Arapça vakfiyesini merkezine alan bu çalışma, Manisa tarihi, vakıf tarihi ve Vankulu Mehmed Efendi üzerine yapılacak akademik çalışmalara katkılar sağlayacak yeni bilgiler ortaya koymuştur. Vakfiye içeriğinin Arapçadan Türkçeye aktarılmasıyla vakıf alanında yapılacak çalışmalar için literatüre yeni bir veri kaynağı kazandırmıştır.

¹⁶ Belgede Manisa müftüsünün ismi "Mevlânâ Muhiddin" olarak geçmektedir. Manisa Şer'îye Sicilleri kaynaklığında Osmanlı Dönemi Manisa tarihi üzerine önemli çalışmalar meydana getirmiş olan tarihçi Çağatay Uluçay, belgenin yazıldığı dönemde tutulan şer'îye sicillerinde Mehmed adının yerine Muhiddin yazılmasının moda olduğunu ve bu nedenle belgede geçen Manisa müftüsünün Vankulu Mehmet Efendi olduğunu belirtmektedir (Uluçay, 1945: 2). Uluçay'ın Mehmed isminin Muhiddin ismine dönüşmesi görüşünün başka örneklerle bilimsel açıdan temellendirilmesi gerekliliği açıktır. Fakat aynı belge içeriğinde bahse konu değirmenin Vankulu Mehmed Efendi Vakfiyesi'nde de geçiyor olması ve ayrıca bu tarihte Manisa müftüsünün Vankulu Mehmed Efendi oluşu isminin yanlışlıkla "Muhiddin" yazılmış olabileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir..

¹⁷ Söz konusu evkaf tahririnde Serâbâd Mescidi Vakfı ismi Debbâğlar Mescidi Vakfı şeklinde kaydedilmiştir. Nitekim tahrir kayıtlarında Serâbâd mahallesi yerine Serâbâdî mahallesi, Debbâğân mahallesi ve Debbâğlar mahallesi şeklinde birbirinin yerine kullanılan isimlendirmeler yapılmaktadır (Emecen, 2013: 49).

¹⁸ *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*, TTD. EV. 544, v. 6b.

Osmanlı dönemi Manisa'sının şehir merkezindeki mahallelerden Serâbâd Mahallesi'nin mescit, mektep ve çeşme gibi ortak kullanım alanlarının Manisa müftüsü Vankulu Mehmed Efendi tarafından yeniden ihya edilmiş süreci ile bu yapıların sunduğu hizmetlerin sürdürülebilirliğini sağlayan vakfın kuruluş detayları gün yüzüne çıkarılmıştır. Vakfın hayrat eserleri arasında anılan Çapaçarık Camii'nin vakfiyede kayıtlı olmadığı ve bu caminin vakfa sonradan dâhil edildiği tespit edilmiştir.

Vankulu Mehmed Efendi Vakfı'nın gelir kaynakları ile bu gelir kaynaklarının işletim usullerinin de ortaya konulduğu bu çalışma, Osmanlı dönemi Manisa şehrinin iktisadi yapısına kısmi de olsa bir ışık tutmaktadır. Yüzyıllar boyunca Vankulu Mehmed Efendi'nin ismiyle anılacak olan bu yapıların tamiratının ardından kurulan vakfın, söz konusu yapıların hizmet koşullarını yenileyerek yeni istihdam kadroları oluşturduğu ve bu yönüyle şehir ekonomisine katkı sunduğu görülmektedir.

Çalışma neticesinde Vankulu Mehmed Efendi'nin biyografisinin Manisa şehri bahsine bir parantez açılarak yeni bilgiler ilave edilmiş, ilgili literatürde bazı tashihler yapılmış, hayırsever kişiliğinin bir yansıması olan vakfının işleyişi üzerine yeni değerlendirmeler yapılmıştır. İlmî yönü kaleme aldığı eserlerinden bilinmekte olan Vankulu Mehmed Efendi'nin kurmuş olduğu vakıf, O'nun hayırsever kişiliğini de ortaya koymaktadır. Ayrıca, İmam Gazali'nin *Kimya-yı Saadet* kitabının tercümesi olan *Tedbiru'l-iksir* adlı eserinin haftanın iki günü ehil bir kişi tarafından halka okutulmasını vakıf şartı haline getiren Vankulu Mehmed Efendi, bu eserin yüzyıllar boyunca okunmasını sağlayarak Manisa şehrinde ilmî ve kültürel bir mahfil oluşturmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Manisa Şer'ıye Sicilleri (MŞS), Defter No (d.): MŞS, d. 11, s. 355; MŞS, d. 12, s. 278; MŞS, d. 12, s. 294; MŞS, d. 12, s. 303; MŞS, 24, s. 4; MŞS, d. 31, s. 44; MŞS, d. 32, s. 371; MŞS, d. 34, s. 220; MŞS, d. 38, s. 63; MŞS, d. 42, s. 191, 188; MŞS, d. 42, s. 245; MŞS, d. 45, s. 63-65; MŞS, 45, s. 40; MŞS, d. 46, s. 373; MŞS, d. 46, s. 68; MŞS, d. 51, s. 197; MŞS, d. 55, s. 269; MŞS, d. 57, s. 157; MŞS, d. 60, s. 60; MŞS, d. 61, s. 291; MŞS, d. 63, s. 108; MŞS, d. 68, s. 16; MŞS, d. 77, s. 13; MŞS, d. 108, s. 98; MŞS, d. 162, s. 257-259; MŞS, d. 174, s. 3.

Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA), TTD. EV. 544, v. 6a-b.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Aybicin, Z. (2007). *Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.

Aybicin, Z. (2016). *Kâtib Çelebi Fezleke*. C. I-II. İstanbul: Çamlıca Basım Yayın.

Civelek, Y. (1998). Mehmed b. Mustafa el-Vânî ve Vankulu Lügati. *Ekev Akademi Dergisi*, 1 (3), 355-362.

Donuk, S. (2017). *Hada'ıku'l-haka'ik fi Tekmileti's-şaka'ik Nev'izade Atayı'nin Şaka'ik Zeyli*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Emecen, F. (1993). Cullâh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 8, 83-84).

Emecen, M. F. (2013). *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Erdoğan, M. A. ve Ömer B. (2014). *Defter-i Evkâf-ı Livâ-i Saruhan*. Ankara: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, Yayın No: 7.

Gökçen, İbrahim (1946). *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar (H. 954 – 1060)*. Manisa: Halkevi Yayınları.

Furat, A. S. (1986). Vankulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 13, 202-203).

Kaçalin, M. S. (2012). Vankulu. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 42, 513).

Kâtib Çelebi (1286). *Fezleke*. C. 1. İstanbul: Cerîde-i Hâvâdis Matbaası.

Kütükoğlu, M. (1994). *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı.

Mehmed Süreyya (1311). *Sicilli-i Osmanî*. C. IV. İstanbul: 1311.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicilli-i Osmanî*. C. 3. Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Nâimâ Mustafa Efendi (2007). *Târih-i Nâ'imâ*. C. 1 (Yay. Haz.: Mehmet İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Özcan, Abdülkadir (1989). *Şakaik-ı Nu'mâniye Zeyilleri Hadaiku'l-Hakaik Fî Tekmileti's-Şakaik*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (C. 42, 465-467).

Şemseddin Sami (1316). *Kâmusü'l-a'lâm*. C. VI. İstanbul: Mihrân Matba'ası.

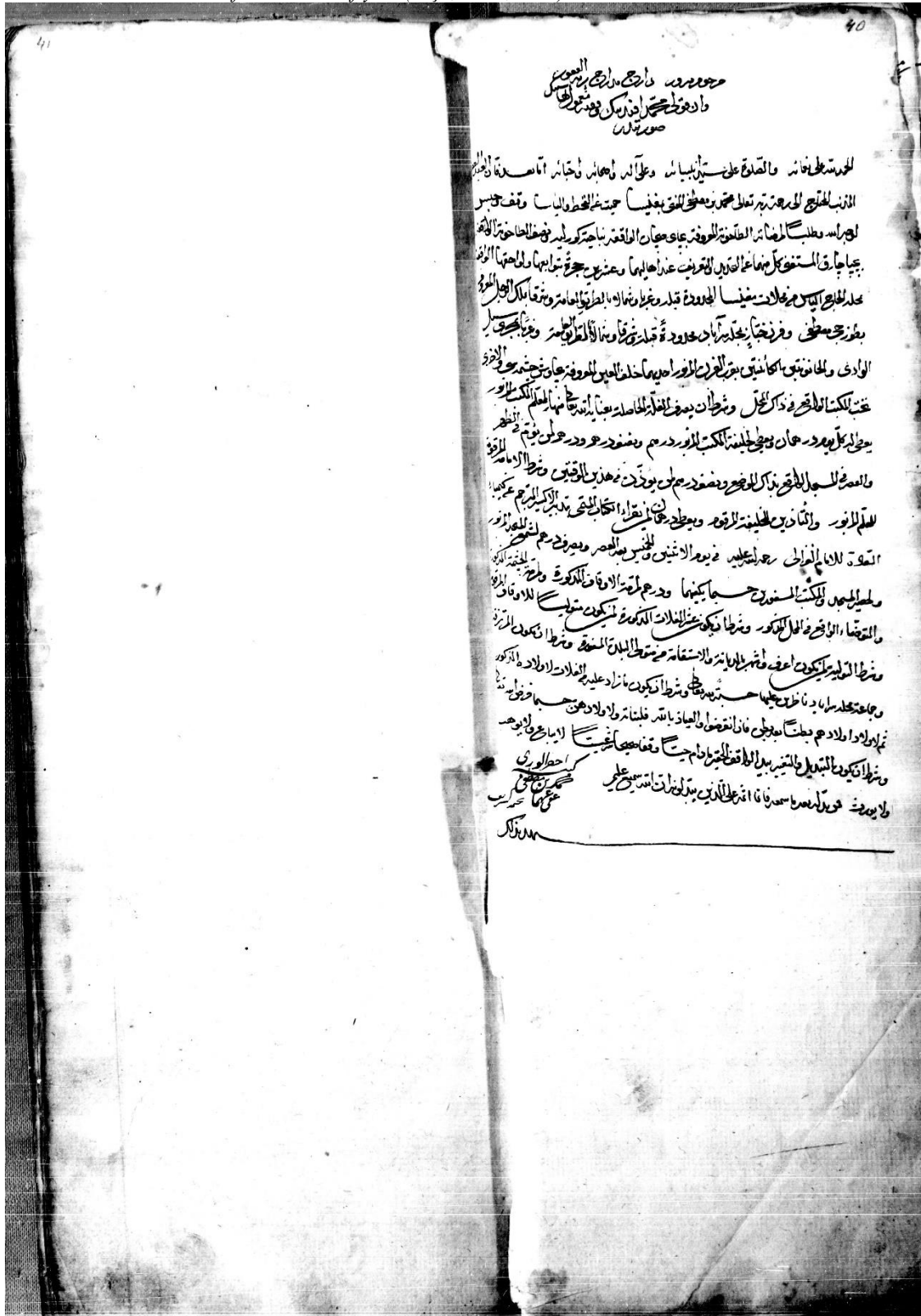
Taşkesenlioğlu, L. (2016). Vankulu. Sedat Maden (Ed.), *Geçmişten Günümüze Türkçeye Hizmet Edenler 1* içinde. (207-209). Nobel Bilimsel Eserler.

Uluçay, M. Ç. (1945). Manisa Müftüsü Vankulu Mehmed Efendi Hakkında. *Gediz*, (83/Ağustos 1945), 2-4.

Yediyıldız, B. (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Yüksel, Hasan (2012). Vakfiye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt 42, 467-469).

Ek-1. Vankulu Mehmed Efendi'nin Vakfiyesi (MSS, d. 45, s. 40)

Ek-2. Vankulu Mehmed Efendi Vakfîyesinin Tercümesi

El-Hamdu li'llâhi alâ ni'amâ'ihî ve's-salâtu alâ seyyidi enbiyâihî ve alâ âlihî ve ashâbihî ve ahibbâihî. Emmâ ba'du; *fe inne'l-abuü'l-fakiru'l-müznib el-muhtâcu ilâ rahmeti Rabbihi te'âlâ* Manisa Müftüsü Muhammed bin Mustafa Allah'ın rızasını ve ecirlerini umarak vakfettiği mülkleri şunlardır;

- Gürleçe Nahiyesi'nde Çaysaçan olarak bilinen değirmenini
- Çapaçarık olarak bilinen yerde sınırları ahali arasında bilinmekte olan değirmenin yarısını
- Manisa Hacı İlyas Mahallesi'nde güneyinde, batısında ve kuzeyinde umumi yol, doğusunda ise Tuzcu Mustafa mülkü ile sınırlı 20 adet odasını ve müştemilatını
- Manisa Serâbâd Mahallesi'nde güneyinde, doğusunda ve kuzeyinde umumi yol, batısında sel yatağı/sel vadisi (seylü'l-vâdî) ile çevrili 1 adet ekmek fırını
- Manisa Serâbâd Mahallesi'ndeki fırının yakınlarındaki iki mağazasını ki bu fırınlardan birisi Çavuş Çeşmesi olarak bilinen çeşmenin arkasında, diğeri ise aynı yerdeki mektebin alt katındadır.

Vakıf, yukarıda sayılan vakfettiği mallarından elde edilen vakıf gelirinin şu şekilde harcanılmasını şart etmiştir;

- Serâbâd Mahallesi'ndeki mektepte *muallim* olan kişiye günlük 2 dirhem verilecek
- Aynı mektepte *halife* olan kişiye günlük 1,5 dirhem verilecek
- Aynı yerde bulunan mescitteki öğle ve ikindi vakitlerinde imamlık yapana / yapan kişiye 1 dirhem verilecek
- Mescitte öğle ve ikindi vakitlerinde müezzinlik yapan kişiye 0,5 dirhem verilecek
- Mektepte muallim olan kişi aynı zamanda mescitte imamlık görevini üstlenecek
- Mektepte muallim halifesi olan kişi aynı zamanda mescitte müezzinlik görevini üstlenecek
- Pazartesi ve perşembe günleri ikindi namazından sonra İmam Gazali'nin -rahimehu'llahu aleyh- *Kimya-yı Saadet* kitabının tercümesi olan *Tedbirü'l-iksir* adındaki eserini okuyan kişiye 2 dirhem verilecek
- Mescit ve mektebin mumuna ve hasırına yetecek kadar dirhem sarf edilmesi
- Mevkufatının ve adı geçen yerdeki çeşme ile abdest alma yerinin bakım ve onarımı için 1 dirhem verilecektir.
- Manisa yöneticileri arasında dindarlığı ve istikametiyle en meşhur ve en arif olan kişi vakfın mütevellisi olacaktır ve vakıf gelirinin 1/10'u müteveli ücreti olarak verilecektir.
- Vakıf çalışanları ile Serâbâd Mahallesi halkı Allah rızası için vakfa nazır olacaklardır
- Gerekli harcamalar ve ücretler ödendikten sonra arta kalan gelir fazlası vakıf kurucusunun erkek evlatlarına sonra batın tertibi üzere evlatlarının evlatlarına verilecektir.
- Vakfın gelir fazlası Allah korusun erkek evlatlarının nesli kesilirse kız evlatlarına ve kız evlatlarının çocukları arasında miras hukukuna göre paylaşılacaktır.
- Vakıf kurucusu Mehmed bin Mustafa yaşadığı sürece kurmuş olduğu vakıf şartlarında değişiklik yapma hakkını sahip olacaktır.

Vakıf kurucusu yukarıda sayılan mülklerini satılamaz ve hibe edilemez ve miras bırakılamaz bir şekilde vakfederek sahih bir vakıf kurmuştur. “*Fe-men beddelehu ba'de mâ semî'ahu fe-innema ismuhu ale'l-lezîne yübeddilûnehu innellâhe semî'un alîm.*”

Ketebehu ahkarü'l-verâ Mehmed bin Mustafa ufiye anhumâ

Mehmed Şerif

Şehîde bi-zâlike

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır